

**Zdrowe i bezpieczne
miejsce pracy
SUBSTANCJE
NIEBEZPIECZNE
POD KONTROLĄ**

Przepisy prawne dotyczące substancji niebezpiecznych w miejscu pracy

Kluczowe kwestie

- W Unii Europejskiej obowiązują kompleksowe ramy prawne chroniące pracowników przed ryzykiem związanym z substancjami niebezpiecznymi w miejscu pracy.
- Najważniejsze akty prawne na poziomie unijnym to: dyrektywa ramowa w sprawie bezpieczeństwa i zdrowia w miejscu pracy, dyrektywa w sprawie środków chemicznych oraz dyrektywa w sprawie substancji rakotwórczych i mutagennych. Dyrektywy te i ich transpozycja do prawa krajowego mają ograniczyć narażenie pracowników na działanie niebezpiecznych substancji w miejscu pracy.
- Przepisy prawne regulujące inne obszary polityki przyczyniają się do ograniczenia ryzyka związanego z substancjami niebezpiecznymi w miejscu pracy; należą do nich przepisy unijne regulujące stosowanie substancji chemicznych i mieszanin, a także szczególne unijne i międzynarodowe przepisy dotyczące odpadów, składowania i transportu.
- Kluczowym wyzwaniem jest osiągnięcie wysokiego poziomu wdrożenia przepisów w praktyce, w tym przestrzeganie zasady preferencyjnego stosowania najskuteczniejszych środków zapobiegawczych.

Zdrowe i bezpieczne miejsce pracy: substancje niebezpieczne pod kontrolą

Europejska Agencja Bezpieczeństwa i Zdrowia w Pracy (EU-OSHA) w latach 2018–2019 prowadzi ogólnoeuropejską kampanię promującą zapobieganie zagrożeniom związanym z wykorzystaniem substancji niebezpiecznych w miejscu pracy. Kampania ma na celu ograniczenie występowania substancji niebezpiecznych w miejscu pracy i narażenia na działanie takich substancji przez informowanie o zagrożeniach i skutecznych sposobach zapobiegania im.

Problem

Substancje niebezpieczne nadal stanowią poważny problem w obszarze bezpieczeństwa i zdrowia w pracy. Skutki narażenia na ich działanie obejmują tymczasowe i niegroźne pogorszenie stanu zdrowia, takie jak np. podrażnienie skóry, ale również poważne, ostre i przewlekłe choroby, takie jak np. obturacyjna choroba płuc, a nawet choroby śmiertelne, takie jak np. azbestoza i nowotwory.

Wiele substancji niebezpiecznych to jednocześnie substancje palne lub wybuchowe, przez co stwarzają dodatkowe ryzyko dla bezpieczeństwa. Niektóre substancje mają również ostre działanie toksyczne i wywołują skutki śmiertelne, np. gazy pochodzące ze ścieków lub gazy ulatniające się z systemów chłodzenia.

Zakres ustawodawstwa

W krajach Unii Europejskiej obowiązują kompleksowe unijne przepisy prawne mające na celu kontrolę i ograniczenie zagrożeń dla bezpieczeństwa i zdrowia w miejscu pracy. Nadrzędnymi dyrektywami europejskimi regulującymi stosowanie substancji niebezpiecznych są dyrektywa w sprawie środków chemicznych oraz dyrektywa w sprawie substancji rakotwórczych i mutagennych. Podstawowe wymogi w zakresie bhp, jakie muszą spełnić przedsiębiorstwa, określa dyrektywa ramowa w sprawie bezpieczeństwa i zdrowia pracowników w miejscu pracy.

Istnieją także szczegółowe dyrektywy dotyczące bezpieczeństwa pracy, regulujące np. narażenie na działanie azbestu w miejscu pracy lub określające dopuszczalne wartości narażenia w przypadku konkretnych substancji. Inne dyrektywy mają chronić przed narażeniem na pewne substancje określone grupy pracowników, np. pracownice w ciąży i karmiące piersią.

Więcej szczegółów na temat prawodawstwa unijnego można znaleźć na stronie internetowej EU-OSHA: <https://osha.europa.eu/en/safety-and-health-legislation/european-directives> lub na stronie EUR-Lex: <http://eur-lex.europa.eu/homepage.html>

Główne dyrektywy unijne dotyczące substancji niebezpiecznych w kontekście bhp

Dyrektywa 98/24/WE (dyrektywa w sprawie środków chemicznych) z dnia 7 kwietnia 1998 r. w sprawie ochrony zdrowia i bezpieczeństwa pracowników przed ryzykiem związanym ze środkami chemicznymi w miejscu pracy

Dyrektywa 2004/37/WE (dyrektywa w sprawie substancji rakotwórczych i mutagennych) z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie ochrony pracowników przed zagrożeniem dotyczącym narażenia na działanie czynników rakotwórczych lub mutagenów podczas pracy

Dyrektywa 89/391/EWG z dnia 12 czerwca 1989 r. w sprawie wprowadzenia środków w celu poprawy bezpieczeństwa i zdrowia pracowników w miejscu pracy – dyrektywa ramowa

Inne przepisy UE dotyczące BHP w kontekście substancji niebezpiecznych

Dyrektywa 92/85/EWG (dyrektywa w sprawie pracownic w ciąży i karmiących piersią) z dnia 19 października 1992 r. w sprawie wprowadzenia środków służących wspieraniu poprawy w miejscu pracy bezpieczeństwa i zdrowia pracownic w ciąży, pracownic, które niedawno rodziły, i pracownic karmiących piersią

Dyrektywa 2009/148/WE (w sprawie narażenia na działanie azbestu w miejscu pracy) z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony pracowników przed ryzykiem związanym z narażeniem na działanie azbestu w miejscu pracy

Obowiązują również dyrektywy dotyczące wiążących i wskaźnikowych dopuszczalnych wartości narażenia zawodowego: <https://osha.europa.eu/en/legislation/directives/exposure-to-chemical-agents-and-chemical-safety>

Istnieje również prawodawstwo UE dotyczące chemikaliów i związanych z nimi wymogów informacyjnych służących zapewnieniu bezpieczeństwa i zdrowia w miejscu pracy, m.in. rozporządzenie w sprawie klasyfikacji, oznakowania i pakowania substancji i mieszanin. Co więcej, zgodnie z treścią rozporządzenia REACH (w sprawie rejestracji, oceny, udzielania zezwoleń i stosowania ograniczeń w zakresie chemikaliów) dostępne są wyczerpujące informacje na temat substancji chemicznych na rynku europejskim. Zgodnie z tymi przepisami substancje i mieszaniny mogą być używane tylko do określonych celów, a stosowanie wielu substancji podlega ograniczeniom lub jest całkowicie zakazane.

Podstawowe informacje oraz główne wymogi dotyczące bezpieczeństwa i zdrowia związane z wykorzystaniem chemikaliów muszą być przekazywane przedsiębiorstwom w kartach charakterystyki. Karty charakterystyki są jednym z najważniejszych źródeł informacji na temat substancji i mieszanin. Powinny dostarczać pracodawcom informacji niezbędnych do przeprowadzania oceny ryzyka, informowania i instruowania pracowników oraz podejmowania odpowiednich działań w celu ograniczania ryzyka.

Rozporządzenia dotyczące stosowania chemikaliów

Rozporządzenie (WE) nr 1907/2006 (rozporządzenie REACH) z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie rejestracji, oceny, udzielania zezwoleń i stosowania ograniczeń w zakresie chemikaliów (REACH). Rozporządzenie w sprawie kart charakterystyki jest częścią rozporządzenia REACH; patrz tytuł IV, art. 31–36

Rozporządzenie (WE) nr 1272/2008 (rozporządzenie CLP) z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie klasyfikacji, oznakowania i pakowania substancji i mieszanin. Wytyczne i szczegółowe informacje dostępne są na stronie ECHA (Europejskiej Agencji Chemikaliów): <https://echa.europa.eu/information-on-chemicals/cl-inventory-database>

W Unii Europejskiej obowiązują także inne przepisy regulujące kwestie związane z substancjami niebezpiecznymi, np. dyrektywy w sprawie odpadów, odpadów elektrycznych i elektronicznych, przechowywania i transportu towarów niebezpiecznych oraz zapobiegania poważnym wypadkom, a także wiele przepisów dotyczących środowiska i specyficznych produktów, np. dyrektywa w sprawie baterii i akumulatorów (2006/66/WE).

Jakich działań wymagają od przedsiębiorstw przepisy dotyczące bhp?

Podstawy

W **dyrektywie ramowej** zdefiniowano podstawowe wymogi organizacyjne w zakresie bhp obowiązujące przedsiębiorstwa. Obejmują one delegowanie osób odpowiedzialnych za te kwestie przez kierownictwo/właściciela firmy; wyznaczanie delegatów lub przedstawicieli ds. bezpieczeństwa i zdrowia oraz zapewnianie im kształcenia i szkolenia w zakresie bhp; wprowadzenie przewidzianych przepisami prawa procesów partycypacyjnych i konsultacyjnych, w tym, w razie potrzeby, powołanie odpowiednich komitetów; instruowanie i szkolenie pracowników; przeprowadzanie obowiązkowych ocen ryzyka. Podstawowe uwarunkowania techniczne związane z bhp są regulowane przez dyrektywę w sprawie minimalnych wymogów dotyczących bezpieczeństwa i zdrowia w miejscu pracy, np. bezpieczeństwa budowlanego, bezpieczeństwa przeciwpożarowego, przestrzeni pracy, temperatury i wentylacji (dyrektywa 1989/654/EWG z dnia 30 listopada 1989 r. dotycząca minimalnych wymagań w dziedzinie bezpieczeństwa i ochrony zdrowia w miejscu pracy).

Punktem wyjścia i kluczem do ograniczania zagrożeń i zapobiegania im jest ocena ryzyka. Każda firma w Europie musi przeprowadzać ocenę ryzyka zgodnie z treścią dyrektywy ramowej.

Ocena ryzyka jest pierwszym i najważniejszym działaniem, które należy podjąć w celu zapobiegania ryzyku

Zgodnie z przepisami na poziomie UE i państw członkowskich ocena ryzyka w miejscu pracy jest absolutnie niezbędnym warunkiem wstępnym skutecznego zapobiegania zagrożeniom. W przypadku małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) warto podzielić proces oceny ryzyka na etapy, co znacznie ułatwia zarządzanie nim. Ocena ryzyka związanego z substancjami niebezpiecznymi powinna obejmować siedem etapów:

1. Należy sporządzić spis substancji niebezpiecznych występujących w miejscu pracy oraz tych, które powstają w wyniku procesów pracy, takich jak np. spalanie, spalin z silników wysokoprężnych w magazynach, pyłu wytwarzanego podczas wiercenia lub szlifowania (skał, kamienia, drewna, metali itp.), oparów powstających podczas spawania lub lutowania, pozostałości procesów rozkładu w sektorze recyklingu i przetwarzania odpadów itp.
2. Należy gromadzić informacje na temat konkretnych zagrożeń, np. produktów chemicznych wskazanych w kartach charakterystyki oraz substancji powstających w procesach pracy (https://oshwiki.eu/wiki/Process-generated_contaminants).
3. Narażenia na zidentyfikowane substancje niebezpieczne należy ocenić, analizując rodzaj narażenia pracowników, jego intensywność, długość i częstotliwość.
4. Należy opracować plan działania określający etapy procesu, w kolejności od najważniejszych, które należy podjąć, aby zredukować zagrożenie. Powinien on określać kto, w jaki sposób i kiedy powinien podjąć poszczególne działania. Przede wszystkim należy rozważyć możliwość eliminacji lub zastąpienia substancji niebezpiecznych.
5. Ocena ryzyka powinna uwzględniać również wszystkich pracowników, którzy mogą być szczególnie zagrożeni. Należy określić środki niezbędne do ich ochrony oraz wszelkie dodatkowe potrzeby szkoleniowe i informacyjne. Trzeba uwzględnić pracowników, którzy mogą być narażeni na ryzyko podczas prac konserwacyjnych, naprawczych lub przypadkowo, np. w związku ze stycznością z półproduktami w procesach produkcji chemicznej, które są zazwyczaj zamknięte.
6. Ocenę ryzyka trzeba poddawać regularnym przeglądom i regularnie ją aktualizować.
7. Należy ocenić wpływ środków zapobiegawczych i możliwość ich udoskonalenia, a w razie potrzeby wprowadzić niezbędne zmiany.

Bezpłatne interaktywne e-narzędzia ułatwiające ocenę ryzyka

Interaktywne narzędzie do zarządzania substancjami niebezpiecznymi w miejscu pracy: dostępne online, przyjazne dla użytkownika narzędzie przygotowane przez EU-OSHA, zaprojektowane, by ułatwić zarządzanie niebezpiecznymi substancjami w miejscu pracy <https://eguides.osha.europa.eu/dangerous-substances>

OiRA: EU-OSHA stworzyła narzędzie online do oceny ryzyka na potrzeby różnych branż i zawodów; swoim zakresem obejmuje ono różne zagadnienia, w tym ryzyko związane z substancjami niebezpiecznymi (dostępne w wielu językach) <https://oiraproject.eu/oir-tools>

COSHH Essentials: udostępnione przez brytyjski urząd ds. bezpieczeństwa i zdrowia zawodowego, Health and Safety Executive (HSE) (w języku angielskim) <http://www.hse.gov.uk/coshh/essentials/coshh-tool.htm>

EMKG: udostępnione przez Niemiecki Narodowy Instytut Bezpieczeństwa i Zdrowia (BauA) (w języku angielskim i niemieckim) http://www.baua.de/en/Topics-from-A-to-Z/Hazardous-Substances/EMKG/EMKG_content.html

KemiGuiden: udostępnione przez Prevent Sweden (w języku szwedzkim) www.kemiguide.se; www.kemiguide.dk

SEIRICH: udostępnione przez Francuski Narodowy Instytut Bezpieczeństwa i Zdrowia (INRS) (w języku francuskim) <http://www.inrs.fr/publications/outils/seirich.html>

Stoffenmanager: opracowane przez holenderskie konsorcjum; wersja podstawowa jest dostępna bezpłatnie (w sześciu językach) <https://stoffenmanager.nl>

Działania, które należy podjąć po identyfikacji zagrożeń i przeprowadzeniu oceny ryzyka

Europejskie przepisy dotyczące bhp określają hierarchię środków mających na celu zapobieganie lub ograniczanie narażenia pracowników na substancje niebezpieczne (art. 6 dyrektywy w sprawie środków chemicznych). Ten „stopień ich ważności”, jak określa się go w dyrektywie, jest również znany jako zasada STOP:

S = substitution (zastąpienie), (obejmujące również całkowitą eliminację substancji niebezpiecznych)

T = technological measures (środki technologiczne)

O = organisational measures (środki organizacyjne)

P = personal protective measures (środki ochrony indywidualnej).

Dyrekcja Generalna ds. Zatrudnienia, Spraw Społecznych i Włączenia Społecznego opublikowała wytyczne zatytułowane „Minimalizowanie zagrożeń chemicznych dla zdrowia i bezpieczeństwa pracowników poprzez zastępowanie”¹.

Jeżeli substancji lub procesu nie można wyeliminować ani zastąpić, można zapobiec narażeniu lub ograniczyć je, stosując środki techniczne lub organizacyjne, m.in.:

- przeprowadzanie operacji/procesów w zamkniętych przestrzeniach w celu uniknięcia emisji, np. z otwartych kąpieli czyszczących;
- rozwiązania techniczne, które minimalizują stężenie w strefie narażenia, np. zanurzanie zamiast rozpylania lub lepsza wentylacja;
- środki organizacyjne, takie jak ograniczenie do minimum liczby narażonych pracowników przez skuteczniejsze rozdzielanie poszczególnych stanowisk pracy lub maksymalna redukcja czasu trwania i intensywności narażenia.

W niektórych państwach dostępne są praktyczne informacje na temat wypróbowanych technik kontroli w odniesieniu do standardowych czynności, takich jak napełnianie, pompowanie, wiercenie, szlifowanie lub spawanie (arkusze porad lub arkusze wytycznych dotyczących kontroli)²;

Jeżeli tych środków nie można wprowadzić, ostatecznym rozwiązaniem jest stosowanie odpowiednich środków ochrony indywidualnej (PPE, ang. *personal protective equipment*). Środki ochrony indywidualnej należy zaprojektować w taki sposób, by chroniły pracownika przed narażeniem, zapewniając „optymalny poziom ochrony”; powinny być także ergonomiczne i sprawne. Istnieją specjalne unijne przepisy dotyczące PPE (rozporządzenie (UE) 2016/425 z dnia 9 marca 2016 r. w sprawie środków ochrony indywidualnej oraz uchylenia dyrektywy Rady 89/686/EWG).

Państwa członkowskie i ustawodawstwo krajowe

Państwa członkowskie mają prawo wprowadzać dodatkowe przepisy, bardziej szczegółowe lub surowsze niż te obowiązujące na mocy dyrektyw unijnych dotyczących bezpieczeństwa pracy, np. ograniczające pewne procesy robocze, ponieważ dyrektywy często określają jedynie minimalne wymagania albo zalecenia ogólne.

Dlatego też wiele szczegółowych zasad dotyczących zarządzania substancjami niebezpiecznymi w kontekście bhp jest zawartych właśnie w przepisach krajowych. Zaleca się zatem, aby w odniesieniu do stosowania substancji niebezpiecznych i zarządzania nimi w miejscu pracy **poszukiwać wyjaśnień dotyczących wymogów określonych w przepisach krajowych.**

Zasada STOP Hierarchia środków zapobiegawczych

Dodatkowe informacje

Dodatkowe informacje na temat substancji niebezpiecznych udostępniono na stronie internetowej Agencji: <https://osha.europa.eu/en/themes/dangerous-substances>

¹ <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c94c5caf-fca6-498e-8dff-f75c6e20147f>

² Zob. HSE UK, by uzyskać dostęp do arkuszy porad: <http://www.hse.gov.uk/coshh/essentials>